

**ЕВОЛЮЦІЯ ЦІЛЕЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ШКОЛАХ УКРАЇНИ У 60-80 РОКИ ХХ
СТОЛІТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗМІСТ НАВЧАННЯ***Камакіна Н. В.*E-mail: kama_n@mail.ru*Донбаський державний технічний університет (м. Алчевськ)*

Загальновідомим є факт, що зміст шкільного навчання у кожний період розвитку суспільства визначається метою навчання, яка, у свою чергу, залежить від превалюючих цінностей та напрямків розвитку суспільства у цей період. Такі цілі знаходять своє відображення у шкільних програмах, які змінюються час від часу у залежності від потреб та завдань, що ставляться державою перед школою.

Так, за тридцять років – з 1960 по 1990 – радянська освіта пройшла нелегкий та неоднозначний шлях, при цьому зазнаючи численних змін як у системі освіти взагалі, так і у вимогах до викладання окремих предметів. Такі зміни неодноразово торкалися і навчання іноземних мов.

У 60-ті роки держава вимагала від шкільного виховання активної, інтелектуально та фізично розвиненої людини, підготовленої до трудової діяльності та службі в армії, такої, що засвоїла комуністичну ідеологію та націлена на збереження та покращення надбань соціалістичного строю. Однією зі складових всебічного розвитку такої людини повинно було стати і знання якнайменш однієї іноземної мови. Звичайно, єдиною сферою застосування таких знань могла бути робота на виробництві, адже ніде у іншому місті радянська людина не мала можливості «вразити» співрозмовника своїми здібностями до іншомовної комунікації. Проте країна мала потребу у освічених спеціалістах, які могли б як переймати іноземний досвід зі спеціалізованих видань та від спілкування з іноземними колегами, так і репрезентувати свою країну у закордонних поїздках, під час прийому делегації тощо. Отже, іноземна мова набувала значення не лише одного зі шкільних предметів, але й невід'ємної навички освіченої людини.

Варто зазначити, що до початку досліджуваного періоду викладання іноземних мов здійснювалося за програмами 1954 року, у який провідна роль відводилася читанню і розумінню письмових текстів, отже, серед видів роботи на уроці переважало читання та переклад. Багато уваги приділялося також і граматиці, що вивчалася відірвано від усного мовлення, у вигляді заучування правил та виконання вправ. «Офіційним» методом роботи був свідомо-репродуктивний.

Отже, рівень знань іноземної мови на початку 60-х педагогами та діями освіти оцінювався як дуже низький; про це свідчили як результати перевірок знань учнів, що проводилися у школах; так і знання, що демонстрували абітурієнти під час вступу до вишів, і, насамперед, неспроможність випускників шкіл до іншомовної комунікації.

Таким чином, необхідність змін у викладанні іноземних мов була очевидною. Такі зміни були втілені у попередніх дослідженнях та дискусіях радянських вчених, організації дослідних шкіл та змінах програм за результатами роботи таких шкіл. Крім того, беззаперечно вирішальне значення мав вихід Постанови Ради Міністрів СРСР №468 від 27.05.1961 року «Про покращення вивчення іноземних мов». Постанова формулювала нову мету навчання іноземних мов та визначала заходи з покращення навчання.

Нова мета була сформульована як «практичне оволодіння іноземними мовами». На відміну від попередньої мети, як зводилася до розуміння іншомовних текстів, нова означала необхідність розвитку в учнів спроможності до здійснення комунікації, тобто формування в них рецептивних та репродуктивних навичок мовлення.

Щодо змісту навчання, то до його відбору існувало дві вимоги: по-перше, необхідність та достатність змісту для реалізації практичної цілі; по-друге, можливість та доступність для засвоєння. Згідно першої вимоги, зміст навчання повинен охоплювати ті мовні засоби, тексти та ін., які є не лише необхідними, а й достатніми для досягнення поставлених цілей. За другою вимогою, для засвоєння відібраного матеріалу необхідно враховувати можливості та рівень підготовленості учнів.

Серед завдань навчання виділяли загальноосвітнє та виховнє.

Загальноосвітнє охоплювало вивчення звукової, морфологічної та синтаксичної структури мови, отримання інформації з побуту, звичаїв, культури, наукових та політичних аспектів життя країни, мова якої вивчається.

Виховнє завдання передбачало виховання дітей на основі учбового матеріалу, різноманітних позакласних заходів, пов'язаних з даним учбовим предметом (художня самодіяльність, шкільні газети, листування з учнями закордонних шкіл тощо). Звичайно, досліджуючи навчальні матеріали цього періоду, не можна не відзначити високий рівень за політизованості подібних заходів та їх пропагандистський характер. Як і на будь-яких інших шкільних та позашкільних заходах, значна увага приділялася прославленню успіхів комуністичної партії та висвітленню вад політико-економічного устрою інших країн. Серед фільмів, які використовувалися на уроках іноземної мови, типовими були такі: «Життя В.І.Леніна», «Початок революційної діяльності В.І.Леніна», «Життя молоді у соціалістичних країнах» тощо. Варто зазначити, що, на наш погляд, таким чином порушувалася перша вимога до відбору змісту навчання, а саме – необхідність, адже працюючи за такою тематикою, навчити учнів «живому» мовленню, що буде використане у повсякденному житті, не реально.

Серед найвідоміших методистів та лінгвістів, які працювали у цей період над розвитком теорії навчання та змісту навчання, варто згадати Миролубова О.О., Ведель Г.С., Уайзера Г.М., Фоломкіну С.К., Гез Н.І. та ін..

У 70-ті роки рівень життя населення підвищується. Вперше за багато років у країні зростає рівень виробництва споживчих товарів. Прискорена урбанізація сприяє підвищенню рівня освіченості населення. У сфері освіти було

взято курс на зближення школи з виробництвом; трудове виховання та професійна орієнтація стають найголовнішими функціями школи.

Поняття мети та завдання навчання іноземної мови у 70-ті роки вченими було сформульовано більш чітко. Мету навчання розуміли як «результат рішення великої, всеохоплюючої задачі приведення учня від незнання іноземної мови до певного рівня володіння ним» [Ін.яз.в школі, 3/1974, с.71]. І оскільки іноземна мова, як і інші шкільні предмети, впливає на світогляд учня, збагачуючи його новою інформацією про мову та через мову, можна планувати досягнення виховного та освітнього завдання. Таким чином, у межах мети у широкому змісті цього слова виділяють практичне, виховне та освітнє завдання.

Практичним результатом навчання іноземної мови повинно було стати набуття учнями чотирьох навичок: по-перше, «розуміння елементарної літературної мови у нормальному темпі при безпосередньому спілкуванні, коли розумінню сприяє сама ситуація, присутність співрозмовника, знання предмету бесіди тощо».[там само]. По-друге, учень повинен навчитися вести бесіду на іноземній мові, тобто реагувати на мову співрозмовника і володіти невідготовленим мовленням. По-третє, школярі повинні вміти читати неважкі тексти. По-четверте, передбачався розвиток навичок письма.

Щодо завдань навчання, вони повинні ставитися перед початком кожного уроку і формулюються таким чином: «Навчитися розуміти і використовувати у мовленні наступні слова...», «Навчитися будувати зв'язне висловлювання зі словами...» тощо. Певна кількість завдань сприяють досягненню мети.

У змісті навчання виділяється три компоненти: мовний матеріал; мовленевий матеріал; навички та вміння усного мовлення, читання та письма. Розглянемо детальніше кожний з компонентів.

Мовний матеріал включає фонетичний, лексичний та граматичний мінімуми, відібрані для засвоєння на кожному з етапів навчання та у шкільному курсі загалом.

Фонетичний матеріал охоплює звуки та букви мови, що вивчається. Їхня кількість невелика, і для засвоєння у шкільному курсі є обов'язковими всі звуки та букви.

Граматичний мінімум відбирається на основі частоти використання граматичних конструкцій у мові, він майже не міняється у порівнянні з попереднім періодом.

Втім, у 70-ті роки спостерігається зміна вимог до відбору лексичного мінімуму, вони стають більш конкретним. Отже, Рогова Г.В. [3, с.76] називає наступні принципи відбору лексичного мінімуму:

- 1) Сполучуваність, тобто здібність вступати до взаємодії з іншими словами.
- 2) Стилїстична необмеженість: у якості лексичного мінімуму відбираються слова, які можуть використовуватися як у усній, так і у письмовій мові і не мають територіальної специфіки використання.
- 3) Семантична цінність: відбираються слова, що позначають поняття та явища, найбільш часто вживані у художній та політико-економічній літературі, у тому числі слова, необхідні для ведення бесіди з іноземцями.
- 4) Словотворча цінність: чим більше слів можна створювати від даного кореня, тим більше підстав для включення його у лексичний мінімум.
- 5) Багатозначність: чим більше різних значень має слово, тим важливіше його знати.
- 6) «Будівельна спроможність» - цей термін означав спроможність слова виступати у якості службового слова і бути компонентом фразеологічного сполучення.
- 7) Частотність, тобто частота появи слова у літературі, що досліджувалась.

Мовленевий матеріал є необхідним для розвитку мовленевої діяльності (розуміння мови на слух, говоріння, читання або письма); його відбір здійснюється на основі мовленевих зразків – зразків зв'язного монологічного висловлювання та діалогічного спілкування. Мовленевий матеріал відображає тематику усної та письмової форм комунікації. Ось чому мовленевий матеріал повинен охоплювати всі найбільш важливі, типові ситуації спілкування і слугувати матеріалом для побудови мовлення за допомогою комбінацій всередині кожного зразка залежно від ситуації. Мовленевий матеріал повинен слугувати ілюстрацією того, як вирішуються певні комунікативні завдання на певній іноземній мові.

Навички та вміння є засобами здійснення різних видів мовленевої діяльності: розуміння мови на слух, читання, письма та говоріння. Рогова Г.В. [там само] наголошує, що кожний з видів іншомовної діяльності є можливим за умов їх відпрацьованості. Отже, і кожному з вищезначених видів діяльності потрібно вчити окремо, формуючи вимовні, орфографічні, лексичні та граматичні навички. Вміння – це здібність вирішувати комунікативні завдання: повідомити щось комусь або спитати.

Всі вищезначені компоненти слугували для забезпечення рішення завдань навчання іноземних мов у середній школі. Серед найвідоміших вчених, які займалися розробкою змісту навчання у 70-ті роки, можна назвати Бим І.Л., Рогову Г.В., Цетлін В.С., Бухбіндер В.О. тощо.

На початку 80-х головні напрями діяльності школи було сформульовано як такі: підвищення якості навчання, трудового та морального виховання, викорінення формалізму в оцінюванні результатів праці вчителів та учнів, посилення зв'язку навчання з життям, вдосконалення підготовки школярів до суспільно корисної праці. З одного боку, це, по суті, означало орієнтування школярів на подальшу працю на виробництві, де знання іноземної мови не має першочергового значення. З іншого боку, покращення міжнародної політичної ситуації та прискорення науково-технічного прогресу вимагало від школи підготовки майбутніх спеціалістів, обізнаних не лише з іноземної мови, але й з культури та реалій інших країн. Отже, мета навчання іноземних мов уточнюється, поширюється та узгоджується з реаліями часу.

У якості основної мети навчання виступає вимога навчити школярів основам практичного володіння іноземними мовами, а саме:

1) оволодіти умінням монологічного і діалогічного мовлення з обмеженнями її у плані лексичного та граматичного оформлення, тематики, комунікативних завдань та ситуацій спілкування; розуміння мовлення на слух з обмеженнями, пов'язаними з характером текстів, умовами їх надання та можливою глибиною і повнотою розуміння; читання з обмеженнями, пов'язаними з характером текстів, темпом читання, кількістю труднощів.

2) оволодіти мовними та мовленевими одиницями на рівні мовленевих автоматизмів, тобто досить вільне оперування ними з урахуванням специфіки продуктивних та рецептивних видів діяльності.

3) вміти здійснювати перенос знань, навичок та вмінь у нові ситуації спілкування і за відсутністю необхідних мовних вмінь вміти «виходити з ситуації всіма доступними для учнів засобами: за допомогою розпитів, словника, розмовника та інших довідкових засобів.

Таким чином, шкільне навчання повинно було здійснюватися за допомогою принципів мінімізації та апроксимації (наближення до бажаних результатів).

Серед завдань навчання іноземної мови виділяють практичне, освітнє, виховне та розвивальне.

Освітня мета навчання іноземних мов у школі у програмах трактується як розширення філологічної освіти школярів та підвищення їх загального рівня освіти, а отже – загальної культури спілкування, розвиток засобів розумової праці (роботі з книгою, довідковою літературою тощо).

Засобами іноземної мови та на її уроках учні знайомляться зі способом життя, звичаями інших народів, їх історією, життям видатних людей, з історією робітничого руху, пам'ятками культури країн мови, що вивчається. Читання текстів про наукові відкриття, технічні винаходи, а також науково-популярних та загальнотехнічних текстів повинно сприяти розширенню та поглибленню знань з предметів загальнонаукового циклу, прилучатися до науково-технічного прогресу.

Виховне завдання уроків іноземної мови полягає у вихованні в учнів любові до батьківщини, інтернаціоналізму, поваги до інших людей тощо.

Щодо розвивального завдання, воно полягає у розвитку особистості школярів: їх світогляду, пам'яті, емоцій, системи моральних та естетичних поглядів, культури розумової праці, потреби у подальшій самоосвіті та самовихованні.

Зміст навчання у цей період набуває більш широкого визначення:

1. Знання про способи дії з мовним матеріалом та способи діяльності з засвоєння свідомого формування навичок.

2. Вміння у різних видах мовленевої діяльності.

3. Тематика усної мови та читання.

Таке формулювання звучить досить нечітко і не конкретно, але становиться зрозумілим, якщо врахувати тенденцію до більшої свободи навчання, відходу від загальних, єдиних для всього союзу програм та методів. Над змістом навчання у 80-ті працювали такі вчені, як Пасов Є.І, Бим І.Л., Китайгородська Г.О., Скалкін Л.В. та інші.

Варто зазначити, що, попри зазначені вище зміни у меті та завданні навчання, їх удосконалення та осучаснення, не можна говорити, що робота на уроках іноземної мови нарешті набула продуктивності та ефективності, яких їй бракувало раніше. Адже, незважаючи на проголошений курс на гуманізацію та гуманітаризацію шкільної освіти, у 80-ті роки кількість годин на вивчення іноземних мов починає скорочуватися. І якщо у попередні два десятиріччя на тиждень незмінно виділялося 18 годин на іноземну мову, то протягом 1980-1985 років ця цифра знизилася до 14 годин. У таких діях, які суперечили задекларованій на словах зміні курсу шкільної освіти, спостерігається притаманна політиці та суспільству 80-х непослідовність та відрив слів від дійсності, коли позитивні започаткування не отримували подальшого розвитку та залишалися на рівні лише започаткувань.

Отже, дослідивши розвиток мети, завдань та змісту навчання протягом 60-80-х років ХХ століття, спостерігаємо, по-перше, їхню залежність від державного замовлення, та, по-друге, суттєвий розвиток. Такий розвиток характеризувався як поглибленням та вдосконаленням, так і наближенням до життя, до існуючих реалій. Як позитивні можна охарактеризувати відмову від заполітизованості вимог виховного завдання 60-х до появи таких чеснот, як інтернаціональне виховання, повагу до людей з інших країн – у 80-х. Неможна не відмітити появу розвивального завдання уроків іноземної мови, яке спрямовувалось на розвиток особистості учня. Зміст навчання протягом досліджуваного періоду спочатку уточнюється, а потім поширюється.

Говорячи про навчання іноземних мов взагалі, варто зазначити, що у процесі демократизації суспільства воно набуває нарешті визнання як однієї з найважливіших шкільних дисциплін. Такий перегляд ставлення до даного навчального предмету продовжується і у наступні роки, дослідити які у рамках даної статті немає можливості. Отже, у майбутньому планується розглянути питання розвитку мети і змісту навчання іноземної мови у загальноосвітніх школах України у 90-ті роки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ведель Г.Е. Перестройка преподавания иностранных языков и место родного языка в процессе обучения (на материале немецкого языка)/ Ведель Г.Е. - Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1962. – 120с.
2. Практическая направленность преподавания грамматики французского языка в школе/ Волобринская Т.С., Ананьева Н.Г. // Иностранные языки в школе. - 1962. - №4.- с.24-27.
3. Рогова Г.В. Цели и задачи обучения иностранным языкам/ Рогова Г.В. // Иностранные языки в школе. — 1974. — № 3. — С. 71-77.

4. Цель обучения иностранным языкам на современном этапе развития общества/ Пасов Е.И., Кузовлев В.П., Коростылев В.С. // Иностранные языки в школе. — 1987. — № 6. — С. 92-101.
5. .Цетлин В.С. Курс обучения иностранным языкам в средней школе./ Цетлин В.С. – М.: Педагогика, 1971. – 232с.
6. Цетлин В.С. Педагогическое обоснование целей обучения иностранным языкам в средней школе/ Цетлин В.С.// Иностранные языки в школе. - 1967. - N4.- С.41 – 47.